

วาทกรรมพุทธศาสนาแบบรัฐในสังคมไทย : ปัญหาและทางออกใน
ทัศนะของสมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ. ปยุตฺโต)
**Discourses on Civic Buddhism in Thai Society : Problems and
Solutions in View of Somdet Phra Buddhaghosacharya
(P. A. Payutto)**

จักรพันธ์ แสงทอง และวิเชียร แสนมี

มหาวิทยาลัยขอนแก่น

Jakapan Sangthong and Wichian Sanmee

Khon Kaen University, Thailand

Corresponding Author, E-mail: yaitotle@hotmail.com

บทคัดย่อ

บทความนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาปัญหาและแนวทางในการแก้ปัญหาที่เกิดจากวาทกรรมพุทธศาสนาแบบรัฐในสังคมไทยจากทัศนะของสมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ. ปยุตฺโต) เนื่องจากท่านเป็นพระสงฆ์ที่ได้รับการยกย่องว่าเป็นปราชญ์ทางพุทธศาสนาที่สังคมไทยให้การยอมรับ ทัศนะของท่านมีบทบาทสำคัญต่อการแก้ปัญหาสังคมไทยมาโดยตลอด ผลการศึกษาพบว่า วาทกรรมพุทธศาสนาแบบรัฐในสังคมไทยอยู่ภายใต้การกำกับดูแลและอุปถัมภ์ของอำนาจรัฐมีทั้งข้อดีและข้อเสีย ข้อดีคือทำให้พุทธศาสนาในสังคมไทยเกิดความมั่นคงเจริญก้าวหน้า ในขณะที่ข้อเสียคือมีการใช้อำนาจรัฐแทรกแซงพุทธศาสนาจนนำไปสู่ปัญหาอื่นๆตามมา อย่างไรก็ตามผู้เขียนเห็นว่าแนวทางแก้ปัญหาของสมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ. ปยุตฺโต) มีความน่าสนใจเนื่องจากสามารถแก้ไขปัญหาดังกล่าวได้ แม้จะมีข้อจำกัดอยู่บ้างบางประการ

คำสำคัญ: วาทกรรมพุทธศาสนาแบบรัฐ; สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ. ปยุตฺโต);

ทฤษฎี วาทกรรมของ ฟูกูต์

วันที่รับบทความ: 4 มิถุนายน 2563; วันแก้ไขบทความ 30 มิถุนายน 2563; วันตอบรับบทความ: 30 มิถุนายน 2563

Received: June 4, 2020; Revised: June 30, 2020; Accepted: June 30, 2020

Abstracts

This article aims to explore problems and seek possible solutions from discourses on State Buddhism in Thai society from the view of Somdet Phra Buddhaghosacharya (P.A. Payutto). Regarded as one of the most highly revered academic and philosopher of Buddhism in Thailand, P.A. Payutto's perspectives have shed light on overcoming problems in Thailand. The results reveal several intricate problems related to the patronage and hierarchical systems between Buddhism and the state or government in the Thai society. One of the benefits of such system is the sustainability and prosperity of Buddhism in Thai society, while its major drawback is the intervention of the state's power on Buddhism, leading to other problems. The other agrees with many solutions proposed by P.A. Payutto as they are interesting and practical. However, restrictions and limitations of the application of certain suggested solutions are still found.

Keywords: Discourses on State Buddhism; Somdet Phra Buddhaghosacharya (P. A. Payutto); Foucault's Discourse Analysis Theory

บทนำ

พุทธศาสนาในสังคมไทยปัจจุบันมีต้นแบบมาจากพุทธศาสนานิกายเถรวาทแบบลังกาวงศ์ที่เผยแพร่เข้ามาตั้งแต่สมัยกรุงสุโขทัย เมื่อพ่อขุนรามคำแหงมหาราชได้ขึ้นครองราชย์พระองค์ได้ทรงอาราธนาพระมหาเถรสังฆราชซึ่งเป็นพระลังกาจากนครศรีธรรมราช เนื่องจากมีความรอบรู้พระธรรมวินัยและมีวัตรปฏิบัติที่น่าเลื่อมใส ต่อมาในสมัยกรุงศรีอยุธยา มีการจัดระเบียบคณะสงฆ์ที่มีความซับซ้อนมากขึ้น มีการกำหนดศักดิ์นาให้กับพระสงฆ์เช่นเดียวกับขุนนางซึ่งชี้ให้เห็นความสัมพันธ์เชิงอุปถัมภ์ระหว่างรัฐกับพุทธศาสนาได้อย่างชัดเจน ในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์เกิดการปฏิรูปพุทธศาสนาให้สอดคล้องกับบริบทที่เปลี่ยนแปลงไปได้แก่ การเข้ามาของชาวตะวันตกในยุคล่าอาณานิคม การปฏิรูปการบริหารราชการแผ่นดินในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ 5 โดยการตราพระราชบัญญัติลักษณะปกครองคณะสงฆ์ร.ศ.121 ในปีพ.ศ. 2445 ซึ่งเป็นพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ฉบับแรก ปัจจัยดังกล่าวสะท้อนให้เห็นว่า พุทธศาสนาในสังคมไทยอยู่ภายใต้การปกครองของอำนาจรัฐมาโดยตลอด

อาจกล่าวได้ว่า การเปลี่ยนแปลงของพุทธศาสนาในสังคมไทยข้างต้นเป็นพัฒนาการของพุทธศาสนาแบบรัฐ (State Buddhism) หมายถึง พุทธศาสนาที่อยู่ภายใต้การกำกับดูแลตามนโยบายและอำนาจรัฐผ่านการปกครองคณะสงฆ์ ส่งผลให้พุทธศาสนาดังกล่าวได้รับ

การอุปถัมภ์สนับสนุนด้านต่างๆ ยกตัวอย่างเช่น การที่รัฐจัดสรรงบประมาณสนับสนุนกิจกรรมต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับพุทธศาสนา การกำกับดูแลการปกครองคณะสงฆ์และการออกพระราชบัญญัติสงฆ์โดยหน่วยงานภาครัฐ รวมถึงการบัญญัติให้พระมหากษัตริย์ทรงอยู่ในฐานะของการเป็นพุทธมามกะและอัครศาสนูปถัมภกในรัฐธรรมนูญ เป็นต้น ทั้งนี้ผู้เขียนเห็นว่า ตัวอย่างดังกล่าวชี้ให้เห็นว่า พุทธศาสนาในสังคมไทยมีลักษณะเป็นพุทธศาสนาแบบรัฐได้อย่างชัดเจน

บทความนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาปัญหาและแนวทางในการแก้ปัญหาที่เกิดจากวาทกรรมพุทธศาสนาแบบรัฐในสังคมไทยโดยศึกษาจากทัศนะของสมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ. ปยุตฺโต) เนื่องจากท่านเป็นพระสงฆ์ที่ได้รับการยกย่องว่าเป็นปราชญ์ทางพุทธศาสนาที่สำคัญของสังคมไทย จากการศึกษาพบว่าท่านมีผลงานด้านพุทธศาสนาจำนวนมาก จุดเด่นคือการประยุกต์ใช้หลักธรรมทางพุทธศาสนาแก้ปัญหาสังคมไทย รวมถึงการตีความวินิจฉัยปัญหาหลักธรรมตามคัมภีร์พระไตรปิฎกอย่างเคร่งครัด อาจกล่าวได้ว่าท่านเป็นพระเถระที่มีบทบาทสำคัญอย่างมากที่สังคมไทยปัจจุบันให้การยอมรับนับถือตลอดมา ผู้เขียนจึงเห็นว่าทัศนะของท่านสามารถเป็นตัวอย่างและตัวแทนพุทธศาสนากระแสหลักในสังคมไทยได้เป็นอย่างดีอีกด้วย

สิ่งที่น่าสนใจของบทความฉบับนี้คือการศึกษาปัญหาพุทธศาสนาในสังคมไทยโดยใช้ทฤษฎีวาทกรรม (Discourse Theory) ของมิเชล ฟูโกต์ (Michel Foucault) เป็นกรอบการศึกษาวาทกรรมพุทธศาสนาแบบรัฐในสังคมไทย เนื่องจากยังไม่เคยมีการศึกษาในลักษณะนี้มาก่อน อีกทั้งการใช้ทฤษฎีดังกล่าวยังช่วยให้เข้าใจปัญหาพุทธศาสนาในสังคมไทยที่แตกต่างจากการศึกษาที่ผ่านมา ผู้เขียนเห็นว่า ปัญหาพุทธศาสนาในสังคมไทยเกี่ยวข้องกับอำนาจรัฐอย่างแยกไม่ออก ดังนั้นทฤษฎีวาทกรรมของฟูโกต์ที่มีความโดดเด่นในแนวคิดเรื่องอำนาจ (Power) จึงมีความสอดคล้องและเหมาะสมในการวิเคราะห์ปัญหาที่เกิดจากวาทกรรมพุทธศาสนาแบบรัฐในฐานะที่เป็นวาทกรรมกระแสหลักในสังคมไทย (Dominant Discourse) ได้เป็นอย่างดีดังต่อไปนี้

วาทกรรมพุทธศาสนาแบบรัฐในสังคมไทย

จากการศึกษาประวัติการปกครองคณะสงฆ์ไทยตั้งแต่สมัยสุโขทัย อยุธยา จนถึงรัตนโกสินทร์พบว่า โครงสร้างการปกครองคณะสงฆ์สอดคล้องกับโครงสร้างการปกครองของรัฐแทบทั้งสิ้น กล่าวคือ เมื่ออำนาจรัฐอยู่ภายใต้การปกครองแบบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ การปกครองคณะสงฆ์ขึ้นอยู่ที่กษัตริย์ เมื่ออำนาจรัฐอยู่ภายใต้การปกครองแบบประชาธิปไตย หรือเผด็จการ การปกครองคณะสงฆ์ขึ้นอยู่กักรัฐบาลที่เป็นฝ่ายอำนาจรัฐตลอดมา ในแง่นี้ การปกครองของอำนาจรัฐย่อมส่งผลต่อพุทธศาสนาอย่างที่ไม่อาจหลีกเลี่ยงได้ “รูปธรรมแห่งการปฏิรูปการปกครองคณะสงฆ์ในสมัยรัชกาลที่ 5 คือการตราพระราชบัญญัติลักษณะปกครองคณะสงฆ์ ร.ศ. 121 (พ.ศ. 2445) พระราชบัญญัติฉบับนี้มีลักษณะเป็นธรรมนูญการปกครองคณะสงฆ์ที่กำหนดโครงสร้างการบริหารและการจัดการองค์กรไว้อย่างเป็นระบบ นับเป็นครั้งแรกในประวัติการปกครองคณะสงฆ์ไทยที่มีกฎหมายกำหนดระบอบการปกครองคณะสงฆ์” (พระเมธีธรรมาภรณ์ (ประยูร ธมมจิตโต), 2539: 39)

วาทกรรมในทัศนะของฟูโกต์ หมายถึง ระบบหรือกระบวนการในการผลิตสร้างเอกลักษณ์ นิยาม และความหมายให้กับสรรพสิ่งในสังคมไม่ว่าจะเป็นความรู้ ความจริง อำนาจ หรือตัวตนของเราเอง โดยทำหน้าที่ตรึงความหมายของสิ่งที่สร้างขึ้นให้ดำรงอยู่และเป็นที่ยอมรับของแต่ละสังคม ฟูโกต์กล่าวว่า “วาทกรรม คือ ระบบหรือเงื่อนไขหรือกลไกต่างๆที่ทำให้การพูดหรือการเขียนที่เป็นไปได้ในสังคมนั้นๆ” (Foucault, 1970: 79-80) ดังนั้น วาทกรรมจึงเสมือนเป็นเครือข่ายของกฎเกณฑ์ เงื่อนไขต่างๆในรูปของค่านิยม ความเชื่อ มาตรฐานความเข้าใจที่มีร่วมกันในสังคมที่ทำให้การสื่อสารเป็นไปได้ พูดกันรู้เรื่องฟังแล้วเข้าใจ เขากล่าวว่า “วาทกรรมได้สร้างสิ่งต่างๆขึ้นมาภายใต้กฎเกณฑ์หรือเงื่อนไขที่ดำรงอยู่ชุดหนึ่งซึ่งกฎเกณฑ์หรือเงื่อนไขดังกล่าวจะเป็นตัวควบคุม กำหนดการมีอยู่ ไม่มีอยู่ และการเปลี่ยนแปลงสรรพสิ่งที่สังคมได้สร้างขึ้น” (Foucault, 1972: 63)

หากวาทกรรมของฟูโกต์ หมายถึง ระบบหรือกระบวนการที่ทำหน้าที่ผลิตสร้าง ความหมายให้กับสิ่งต่างๆในสังคมโดยอาศัยเงื่อนไข กฎเกณฑ์ บรรทัดฐาน ค่านิยม วิธีคิด ความเชื่อบางอย่างในสังคมขณะนั้น ในขณะเดียวกัน วาทกรรมได้ผลิตสร้างอำนาจขึ้นมาชุดหนึ่งเพื่อให้อำนาจดังกล่าวรักษาสถานะความรู้และความจริงของวาทกรรมนั้นๆให้ดำรงอยู่ในสังคมต่อไป ดังนั้น วาทกรรมพุทธศาสนาแบบรัฐในสังคมไทยในที่นี้จึงหมายถึง ระบบหรือกระบวนการผลิตสร้าง ความหมายให้กับพุทธศาสนาในสังคมไทยที่ถูกปกครองโดยอำนาจรัฐ

ผ่านระบบและกลไกต่างๆ เพื่อให้อำนาจดังกล่าวรักษาสถานะความรู้และความจริงของวาทกรรมพุทธศาสนาแบบรัฐในฐานะที่เป็นวาทกรรมพุทธศาสนากระแสหลักในสังคมไทยที่มีอำนาจรัฐมาสนับสนุน

จากการศึกษาพบว่า วาทกรรมพุทธศาสนาแบบรัฐในสังคมไทยมีใช้อำนาจรัฐปกครองคณะสงฆ์ผ่านกลไกที่สำคัญได้แก่ พระราชบัญญัติคณะสงฆ์ (พ.ร.บ.สงฆ์) และโครงสร้างการปกครองคณะสงฆ์ที่มีมหาเถรสมาคม (มส.) โดยสมเด็จพระสังฆราชเป็นประมุขฝ่ายสงฆ์ทำงานร่วมกับสำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ (พศ.) ซึ่งขึ้นตรงต่ออำนาจนายกรัฐมนตรีประมุขฝ่ายรัฐ มีลักษณะรวมศูนย์ที่มีสายบังคับบัญชาจากบนลงล่าง ประเด็นก็คือ หากวิเคราะห์ผ่านกรอบทฤษฎีวาทกรรมของฟูโกต์ข้างต้น วาทกรรมพุทธศาสนาแบบรัฐในสังคมไทยที่ได้จากการศึกษาทัศนะของสมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ. ปยุตโต) ที่ชัดเจนและเป็นรูปธรรมมีดังนี้

1. การปกครองคณะสงฆ์

การปกครองคณะสงฆ์ในสังคมไทยตามทัศนะของสมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ. ปยุตโต) อยู่บนหลักความสัมพันธ์ระหว่างรัฐกับพุทธศาสนา 2 ประการได้แก่ ประการแรก รัฐหรือผู้ปกครองมีหน้าที่อุปถัมภ์บำรุงพุทธศาสนา ท่านกล่าวว่า “เป็นหน้าที่ในฐานะที่ผู้ปกครองหรือรัฐเป็นตัวแทนของประชาชนควรจะต้องแสดงน้ำใจตอบแทนต่อทางฝ่ายสงฆ์หรือทางฝ่ายศาสนา...รัฐสำนึกในคุณของฝ่ายสงฆ์จึงถวายความคุ้มครองทะนุบำรุงอุปถัมภ์พระสงฆ์หรือทางศาสนานั้น เป็นการตอบแทนคุณความดีหรือบูชาคุณของฝ่ายศาสนาหรือฝ่ายสงฆ์นั่นเอง และทำหน้าที่ดังกล่าวแทนประชาชน คือ อุปถัมภ์บำรุงศาสนาแทนประชาชน” (พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต), 2557: 14-15) ทั้งนี้รัฐหรือผู้ปกครองจะต้องเป็นผู้ไถ่ธรรมกล่าวคือ เป็นราชาที่ทรงธรรมหรือธรรมราชาและโดยธรรมในการปกครองหรือธรรมาธิปไตย ท่านกล่าวว่า “เป็นหน้าที่เกี่ยวกับธรรม หรือหน้าที่ต่อธรรม คือรัฐโดยเฉพาะผู้ปกครองที่ดียอมเป็นผู้ไถ่ธรรม แสวงหาธรรมและเป็นผู้เชิดชูธรรม” (พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต), 2557: 12)

ประการที่สอง สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ. ปยุตโต) เห็นว่าพุทธศาสนามีหน้าที่อุปถัมภ์ผู้ปกครองหรือรัฐด้วยเช่นกัน “ส่วนทางฝ่ายพุทธจักร หน้าที่ก็คือการแนะนำสั่งสอน...เผยแผ่ความรู้ความเข้าใจถูกต้องให้ประพฤติดุติปฏิบัติอยู่ในศีลธรรม และรู้จักฝึกอบรมจิตฝึกอบรมปัญญา ประชาชนอยู่ร่วมกันด้วยความสงบสุข ประพฤติปฏิบัติชอบแล้วก็เป็น

ผลประโยชน์แก่แผ่นดินไปเอง” (พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), 2557: 3-4) ในแง่นี้หากเกิดความขัดแย้งระหว่างรัฐกับศาสนา มักจะเกิดปัญหาหรือผลเสียขึ้นในสังคมตามมา กล่าวคือ ความขัดแย้งระหว่างรัฐกับศาสนา ฝ่ายรัฐก็จะขาดเสถียรภาพความมั่นคง ประชาชนเกิดความแตกแยก ฝ่ายศาสนาก็จะขาดการอุปถัมภ์ที่เคยได้รับการช่วยเหลือจากรัฐ ทำให้ศาสนาเกิดความเสื่อมโทรมตามมา โดยเฉพาะอย่างยิ่งเมื่อเกิดความขัดแย้งขึ้นภายในศาสนาด้วยตนเองแล้ว รัฐจึงควรจะเข้ามาช่วยแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นในศาสนา ดูได้จากประวัติศาสตร์ที่ผ่านมาพบว่า พุทธศาสนาในสังคมไทยเป็นพุทธศาสนาแบบรัฐอย่างชัดเจนไม่ว่าจะปกครองด้วยระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชหรือประชาธิปไตย

อาจกล่าวได้ว่า ทศนะเรื่องการปกครองคณะสงฆ์ของสมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ. ปยุตฺโต) อยู่ภายใต้โครงสร้างแบบรัฐกึ่งศาสนา (semi-religious state) เนื่องจากท่านเห็นว่า ความสัมพันธ์ระหว่างรัฐกับศาสนาว่าเป็นสิ่งที่หลีกเลี่ยงไม่ได้ และเป็นธรรมชาติของมนุษย์ที่ต้องอยู่ร่วมกันเป็นสังคมที่มีอำนาจรัฐปกครองดูแล การที่รัฐใช้อำนาจเข้ามาแทรกแซงกิจการของพุทธศาสนาเพื่อความถูกต้อง เกิดประโยชน์กับพุทธศาสนาและสังคมส่วนรวมเป็นความชอบธรรมที่รัฐกระทำได้ ในทางกลับกัน รัฐจึงควรใช้พุทธศาสนาเป็นเครื่องมือทำให้ประชาชนชนอยู่ดีมีสุข ท่านกล่าวว่า “รัฐพึงเกี่ยวข้องกับสัมพันธ์และถือเอาประโยชน์จากศาสนา...ความจริงการที่รัฐถือเอาประโยชน์จากศาสนาหรือช่วยให้ศาสนาอำนวยประโยชน์แก่รัฐนั้นเป็นหลักธรรมดาของการปกครองทีเดียว ในทางตรงข้ามถ้ารัฐไม่ถือเอาประโยชน์จากศาสนานั้นแหละ จะเป็นการผิดวิสัยของการปกครอง และเป็นความบกพร่องของการปกครองนั้นด้วย” (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป. อ. ปยุตฺโต), 2556: 14)

2. ระบบสมณศักดิ์

จากการศึกษาพบว่า สมณศักดิ์เป็นเรื่องที่ไม่ปรากฏในพระธรรมวินัยสมัยพุทธกาล เนื่องจากมีเพียงสิ่งที่เรียกว่า “เอตทัคคะ” ที่พระพุทธเจ้าทรงแต่งตั้งให้พระสงฆ์ที่มีคุณสมบัติเป็นเลิศในด้านต่างๆเท่านั้น ในขณะที่สมณศักดิ์เป็นเรื่องของพระมหากษัตริย์ที่ทรงแต่งตั้งให้พระสงฆ์เริ่มมาในยุคกรุงสุโขทัยในสมัยพ่อขุนรามคำแหงเป็นต้นมา สะท้อนให้เห็นความสัมพันธ์อันแนบแน่นที่สืบทอดกันมายาวนานระหว่างอาณาจักรกับศาสนาจักรของสังคมไทยในอดีตจวบจนปัจจุบัน ข้อสังเกตพบว่า ระบบสมณศักดิ์สัมพันธ์กับตำแหน่งผู้ปกครองคณะสงฆ์ไทยอย่างแยกไม่ออก ในบริบทของสังคมไทยมักพบว่าพระสงฆ์ผู้มีสมณศักดิ์สูงมักดำรงตำแหน่งปกครองระดับสูงในองค์กรปกครองคณะสงฆ์ด้วยเช่นกัน “สมณศักดิ์

คือยศพระสงฆ์ที่ได้รับพระราชทานมีหลายชั้น แต่ละชั้นมีพัดยศเป็นเครื่องกำหนดสมณศักดิ์ เป็นฐานันดรศักดิ์ที่พระมหากษัตริย์ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าตั้งถวายเฉพาะพระสงฆ์เทียบได้ กับลำดับแห่งยศบรรดาศักดิ์เช่นขุน หลวง พระ พระยาที่พระมหากษัตริย์ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าแต่งตั้งข้าราชการในสมัยสมบูรณาญาสิทธิราชย์ แม้วาระบบฐานันดรศักดิ์ของข้าราชการ จะถูกยกเลิกไปแล้ว แต่ระบบฐานันดรศักดิ์ของพระสงฆ์ยังคงใช้กันอยู่เรื่อยมาตั้งแต่สมัย สุโขทัยจนถึงปัจจุบัน” (พระเมธีธรรมาภรณ์ (ประยูร ธมมจิตโต), 2539: 21)

ดังนั้นระบบสมณศักดิ์สะท้อนให้เห็นว่าพุทธศาสนาแบบรัฐในสังคมไทยได้ อย่างชัดเจน เนื่องจากโครงสร้างการปกครองคณะสงฆ์ไทยมีสายบังคับบัญชาจากบนลงล่าง ลดหลั่นลงมาตามลำดับชั้น ข้อสังเกตพบว่าสมณศักดิ์เกี่ยวข้องกับตำแหน่งบริหารในสังคม สงฆ์ กล่าวคือพระสงฆ์ที่มีสมณศักดิ์สูงกว่ามักจะได้รับการยอมรับให้เป็นผู้ปกครองดูแล พระสงฆ์ที่มีสมณศักดิ์ต่ำกว่า “การผูกสมณศักดิ์เข้ากับตำแหน่งบริหาร ที่มาของกรรมการมหาเถรสมาคมทั้งหมดไม่ว่าจะเป็นโดยตำแหน่งหรือโดยการแต่งตั้งล้วนแล้วแต่ผูกติดหรือ เกี่ยวข้องกับสมณศักดิ์ กล่าวคือ สมเด็จพระพุทธรูปเป็นกรรมการมหาเถรสมาคมโดยอัตโนมัติ ส่วนกรรมการมหาเถรสมาคมที่ได้รับการแต่งตั้งก็ล้วนมีสมณศักดิ์ไม่ต่ำกว่าชั้นธรรม” (พระ ไพศาล วิลาโล, 2543: 115-116)

คำถามคือ ทำไมจึงต้องมีระบบสมณศักดิ์ที่เป็นฐานันดรศักดิ์ของพระสงฆ์ผู้ออกบวช โดยมีพระนิพพานเป็นเป้าหมาย ในมุมมองของว่าพุทธศาสนาแบบรัฐอาจตอบได้ว่า ระบบสมณศักดิ์มีไว้เพื่อเป็นกลไกในการจัดระบบหรือโครงสร้างอำนาจรัฐในการปกครอง คณะสงฆ์ “จริงๆ แล้วสมณศักดิ์นี้น่าจะเรียกว่าเป็นฐานการเมืองของผู้ปกครองหรือพูดรวมๆ ว่าสถาบันสงฆ์เป็นฐานอำนาจของพระมหากษัตริย์ก็คงจะพอพูดได้ เรื่องนี้ไม่ใช่ไม่มีเค้าไม่มี หลักฐาน จะเห็นว่าพระมหากษัตริย์ทรงมีอำนาจที่จะถอดถอนพระราชอาณัติพระสงฆ์ที่ดำรง สมณศักดิ์ได้ สมเด็จพระสังฆราชยังโดนถอดมาแล้วในสมัยรัชกาลที่หนึ่งถอดลงมาตั้งแต่พระ ผู้ใหญ่ เพราะฉะนั้นพระจึงเกรงกลัวพระมหากษัตริย์” (เสฐียรพงษ์ วรรณปก, 2542: 235)

ในขณะที่สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ. ปยุตโต) เห็นว่า สมณศักดิ์เป็น สัญลักษณ์ที่สะท้อนให้เห็นว่าฝ่ายอำนาจรัฐให้ความสำคัญและเห็นคุณค่าของพุทธศาสนา จึงได้พระราชทานสมณศักดิ์ให้กับพระสงฆ์ ท่านกล่าวว่า “พระภิกษุองค์ไหนก็ตามได้แสดง ธรรม สั่งสอนธรรมให้คนประพฤติตั้งอยู่ในธรรม พระเจ้าแผ่นดินองค์พระประมุข หรือ ทางการบ้านเมืองซึ่งมองเห็นคุณค่าความสำคัญของธรรมว่าธรรมจะต้องมีอยู่ก็ชื่นชมนับถือ

เมื่อท่านเห็นความสำคัญของธรรมแล้ว ท่านจึงต้องการเชิดชูยกย่องธรรมนั้น จึงได้มีการแสดงออกให้ปรากฏแก่คนทั้งหลายอย่างนี้ซึ่งก็จะเป็นการส่งเสริมเกื้อหนุนให้กำลังใจแก่การให้ธรรม สั่งสอนธรรมให้มีโอกาสและได้ผลยิ่งขึ้นไป” (สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์, 2560: 24)

จะเห็นได้ว่า สมณศักดิ์สะท้อนให้ความสัมพันธ์เชิงอุปถัมภ์ที่ฝ่ายอำนาจรัฐมีต่อฝ่ายพุทธศาสนาภายใต้วาทกรรมพุทธศาสนาแบบรัฐอย่างชัดเจน ในแง่ระบบสมณศักดิ์จึงเกิดผลดีกับทั้งฝ่ายรัฐและพุทธศาสนาและไม่ได้ขัดแย้งกับพระธรรมวินัยแต่ยังเป็นการยกย่องเชิดชูพระสงฆ์ปฏิบัติดีปฏิบัติชอบอีกด้วย ดังนั้นสมณศักดิ์จึงเป็นเครื่องมือที่ช่วยส่งเสริมประสิทธิภาพการเผยแผ่พุทธศาสนาและช่วยส่งเสริมความสัมพันธ์อันดีระหว่างพุทธศาสนากับรัฐให้มั่นคงสืบต่อไป

3. การสนับสนุนให้พุทธศาสนาเป็นศาสนาประจำชาติ

ประเด็นเรื่องการสนับสนุนให้พุทธศาสนาเป็นศาสนาประจำชาติมีมานานแล้วในสังคมไทย เนื่องจากพุทธศาสนิกชนเป็นคนส่วนใหญ่ของประเทศ ดังนั้น พุทธศาสนาจึงมีความเหมาะสมที่สุดที่จะเป็นศาสนาประจำชาติไทย สอดคล้องกับทัศนะของสมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ. ปยุตฺโต) สะท้อนให้เห็นถึงระบบหรือกระบวนการของวาทกรรมพุทธศาสนาแบบรัฐในสังคมไทยได้อย่างชัดเจน ท่านกล่าวว่า “พระพุทธรูปศาสนานั้นเราถือกันว่าเป็นศาสนาประจำชาติ การถืออย่างนี้เป็นประเพณีที่สืบต่อมาโดยถูกต้องตามสมควรแก่เหตุคือการที่พระพุทธรูปศาสนากับชนชาติไทยได้มีความสัมพันธ์แนบแน่นเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันทั้งในทางประวัติศาสตร์และวัฒนธรรม...อันมีรูปลักษณะและเนื้อหาของตนเองที่เน้นเด่นบางแง่บางด้านเป็นพิเศษแยกออกได้จากพระพุทธรูปศาสนาอย่างทั่วไป เรียกได้ว่าเป็นพระพุทธรูปศาสนาแบบไทยหรือพระพุทธรูปศาสนาของชาวไทย” (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป. อ. ปยุตฺโต), 2556: 1-2)

ผู้เขียนเห็นว่าทัศนะดังกล่าวของสมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ. ปยุตฺโต) เป็นการผลิตสร้างวาทกรรมพุทธศาสนาโดยใช้หลักฐานทางประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมที่มีลักษณะจำเพาะกับสังคมไทยมากกว่าศาสนาอื่นๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่งการประดิษฐ์คำเรียกใหม่ว่าเป็น “พระพุทธรูปศาสนาแบบไทย” และ “พระพุทธรูปศาสนาของชาวไทย” เพื่อเชื่อมโยงให้เห็นว่าพุทธศาสนาเป็นศาสนาที่ถูกผลิตสร้างในบริบทของสังคมไทยเอง ทั้งๆที่พุทธศาสนาในสังคมไทยมีพัฒนาการมาจากอินเดียตั้งแต่สมัยพระเจ้าอโศกมหาราชที่กล่าวมาแล้วข้างต้น ผู้เขียนเห็นว่าปฏิบัติการทางวาทกรรมเหล่านี้ถือเป็นการรื้อสร้าง (Reconstruct) ให้พุทธ

ศาสนาแบบไทยหรือพระพุทธศาสนาของชาวไทยนี้ให้มีสถานะเป็นศาสนาประจำชาติไทยทั้งในแง่ประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมที่มีสถานะเหนือกว่าศาสนาอื่นๆในสังคมไทยนั่นเอง

จะเห็นได้ว่าท่านมีท่าทีเห็นด้วยกับประเด็นดังกล่าวอย่างชัดเจน เนื่องจากท่านเห็นว่า หากทำให้ถูกต้องย่อมเกิดประโยชน์ การบัญญัติให้พุทธศาสนาเป็นศาสนาประจำชาติจึงน่าจะมีข้อดีมากกว่าข้อเสีย ข้อดีที่สำคัญที่สุดคือเป็นการยืนยันหรือรับรองว่ารัฐจะคุ้มครองอุปถัมภ์ค้ำชูพุทธศาสนาให้เจริญรุ่งเรืองสืบต่อไป ท่านกล่าวว่า “เนื่องจากเวลานี้ รัฐมักละเลยหรือบางทีก็ทำการตรงกันข้ามกับภาระที่เวลานั้น ทำให้พูดไม่ขึ้นว่าประเทศไทยมีพระพุทธศาสนาเป็นศาสนาประจำชาติอยู่แล้ว...รัฐประกาศถือเป็นภาระที่รับสนองงานช่วยเหลือรักษาพระพุทธศาสนาให้คงอยู่บริสุทธิ์ บริบูรณ์ และเอื้ออำนวยที่พุทธศาสนาจะออกผลให้เกิดประโยชน์สุขแก่ประชาชน” (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป. อ. ปยุตฺโต), 2550: 52)

ดังนั้นจึงไม่ใช่เรื่องแปลกที่สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ. ปยุตฺโต) ในฐานะที่เป็นภิกษุเถรวาทีรูปหนึ่งจะสนับสนุนให้พุทธศาสนาเป็นศาสนาประจำชาติ เนื่องจากจุดยืนรัฐกึ่งศาสนาของท่านเห็นว่า รัฐมีหน้าที่อุปถัมภ์พุทธศาสนาในฐานะที่เป็นอุดมธรรมหรืออุดมการณ์ของชาติ ท่านกล่าวว่า “อนึ่ง สิ่งที่เราจะเอามาเป็นอุดมธรรมนำจิตสำนึกของสังคมหรือเป็นอุดมการณ์ของชาตินี้จะต้องมีลักษณะที่ดีที่จำเป็นประกอบด้วยอย่างน้อยอุดมการณ์นั้นจะต้องมีลักษณะเอื้อเพื่อ ไม่บีบคั้นกลุ่มชนอื่นผู้มีลัทธิศาสนาที่นับถือต่างออกไป...เมื่อพุทธศาสนาเป็นอุดมการณ์ของชาติกลับจะทำให้ลัทธิศาสนาต่างๆดำรงอยู่ได้ด้วยดี ทั้งในแง่ของบรรยากาศที่มีเสรีภาพในการนับถือ และในแง่ที่ได้รับความเอื้อเพื่อเกื้อกูล” (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป. อ. ปยุตฺโต), 2550: 71-72) ในแง่นี้ หากให้พุทธศาสนาเป็นศาสนาประจำชาติย่อมส่งเสริมเสรีภาพในการนับถือศาสนาอื่นๆ ด้วยเช่นเดียวกัน ท่านกล่าวว่า “ถ้าพิจารณาด้วยปัญหาที่ชัดเจนและด้วยใจที่เป็นกลางแล้วคำตอบออกมาว่าสิ่งนั้นคือพระพุทธศาสนา การบัญญัติให้พระพุทธศาสนาเป็นศาสนาประจำชาติก็ถึงเวลาอันสมควร” (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป. อ. ปยุตฺโต), 2550: 86)

จากที่กล่าวมาข้างต้นจะเห็นได้ว่า ระบบหรือกระบวนการสถาปนาว่าทศวรรษพุทธศาสนาแบบรัฐทำงานร่วมกันอย่างใกล้ชิดสอดคล้องและเป็นเนื้อเดียวกัน กล่าวคือการปกครองคณะสงฆ์แบบรวมศูนย์ที่ให้อำนาจเบ็ดเสร็จอยู่ที่มหาเถรสมาคมเป็นองค์กรสูงสุดโดยมีหน่วยงานของรัฐได้แก่สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ (พศ.) สนองงานอย่างใกล้ชิดผ่านโครงสร้างการปกครองที่มีสายการบังคับบัญชาจากบนลงล่างที่ลดหลั่นกันตามระบบสมณ

ศักดิ์แบบเดียวกับโครงสร้างของฝ่ายรัฐบาลแบบระบบราชการ อีกทั้งการสนับสนุนให้พุทธศาสนาเป็นศาสนาประจำชาติกลับยิ่งตอกย้ำให้เห็นว่า วาทกรรมพุทธศาสนาแบบเป็นวาทกรรมพุทธศาสนากระแสหลักในสังคมไทย

อาจกล่าวได้ว่า จุดยืนของสมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ. ปยุตฺโต) เห็นด้วยกับวาทกรรมพุทธศาสนาแบบรัฐ หากเป็นการอุปถัมภ์ในเชิงบวกที่ชอบธรรมและเป็นการกระทำที่เป็นไปเพื่อประโยชน์สุขของสังคมส่วนรวม ทำให้คนเป็นคนดีมีศีลธรรมและนำไปสู่สังคมที่มีสันติสุขและเจริญรุ่งเรืองได้ ในขณะเดียวกันท่านปฏิเสธการอุปถัมภ์ในเชิงลบที่รัฐใช้พุทธศาสนาเป็นเครื่องมือแสวงหาอำนาจและผลประโยชน์ ท่านกล่าวว่า “แต่ถ้าผู้ปกครองใช้ศาสนาหรือองค์ประกอบของศาสนาเป็นเครื่องมือเสริมอำนาจ หรือความมั่นคงแห่งสถานะของตน หรือแสวงหาผลประโยชน์ส่วนตัวอย่างหนึ่งอย่างใดก็เรียกว่าเป็นการถือเอาประโยชน์จากศาสนาโดยไม่ชอบธรรม” (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป. อ. ปยุตฺโต), 2550: 15) ดังนั้นท่านจึงเห็นว่า วาทกรรมพุทธศาสนาแบบรัฐจึงเป็นสิ่งที่ยอมรับได้ ตราบใดที่เป็นการใช้อำนาจรัฐเพื่อพิทักษ์รักษาประโยชน์ของพระศาสนาและสังคมส่วนรวมเป็นเป้าหมายสำคัญสูงสุดได้อย่างแท้จริง

ปัญหาและทางออกของวาทกรรมพุทธศาสนาแบบรัฐในสังคมไทย

แม้ว่าพุทธศาสนาในสังคมไทยภายใต้วาทกรรมพุทธศาสนาแบบรัฐจะมีข้อดีตามทัศนะของสมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ. ปยุตฺโต) ข้างต้น แต่ความเป็นจริงพบว่า มีข้อเสียที่เป็นสาเหตุของปัญหาการปกครองคณะสงฆ์ด้วยเช่นกัน เนื่องจากคณะสงฆ์ไทยเป็นองค์กรที่มีขนาดใหญ่และมีพระภิกษุสามเณรเป็นจำนวนมาก แต่อำนาจการบริหารก็ยังคงมีการรวมศูนย์อยู่ที่กรรมการมหาเถรสมาคมเพียงไม่กี่รูป ส่งผลให้การรวมอำนาจไว้ที่ศูนย์กลางมากเกินไปจนเกินไปย่อมเสี่ยงต่อการใช้อำนาจอย่างเผด็จการ เลือกปฏิบัติ เกิดระบบพรรคพวก หรือระบบอุปถัมภ์ในการแสวงหาผลประโยชน์ โดยเฉพาะอย่างยิ่งการถูกอำนาจรัฐเข้าแทรกแซงได้ง่าย “ความอ่อนแอของการปกครองคณะสงฆ์นั้นเกิดจากโครงสร้างที่ไม่เหมาะสมกับยุคสมัยและความเปลี่ยนแปลง” (นิธิ เอียวศรีวงศ์, 2543: 104)

ผู้เขียนเห็นว่า ปัญหาที่เกิดจากวาทกรรมพุทธศาสนาแบบรัฐในสังคมไทยเกิดมาจากโครงสร้างการปกครองคณะสงฆ์แบบรวมศูนย์ที่มีสายการบังคับบัญชาจากบนลงล่างลดหลั่นลงไปแบบเดียวกับโครงสร้างการบริหารราชการแผ่นดินของฝ่ายรัฐ ส่งผลให้การตัดสินใจ

แก้ไขปัญหาคือเกิดความล่าช้า ไม่ทันต่อสถานการณ์ อีกทั้งการใช้อำนาจที่สั่งการจากบนลงล่าง แต่เพียงอย่างเดียว ไม่มีกระบวนการรับฟังความคิดเห็น ขาดการมีส่วนร่วม และไม่มีระบบการถ่วงดุลในการใช้อำนาจ “แทนที่การปกครองคณะสงฆ์จะมีแต่การสั่งการจากบนลงล่างจากมหาเถรสมาคมสู่วัดทั่วประเทศอย่างเดียว จำเป็นต้องเปิดช่องให้พระสงฆ์ทั่วประเทศได้มีส่วนร่วมแสดงความคิดเห็นและร่วมกำหนดแผนหรือนโยบาย” (พระไพศาล วิสาโล, 2542: 104) ปัจจัยดังกล่าวส่งผลให้การปกครองขาดประสิทธิภาพ เปิดโอกาสให้มีการใช้อำนาจรัฐแทรกแซงกิจการภายในคณะสงฆ์อย่างไม่ถูกต้องเกิดระบบพรรคพวกหรือระบบอุปถัมภ์ในการแสวงหาผลประโยชน์และการทุจริตได้ง่าย

ในขณะที่จุดยืนของสมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ. ปยุตฺโต) เห็นด้วยมากกว่าที่จะปฏิเสธวาทกรรมพุทธศาสนาแบบรัฐ เนื่องจากท่านเห็นว่า การอุปถัมภ์ระหว่างรัฐกับพุทธศาสนาในสังคมไทยมีทั้งข้อดีมากกว่าข้อเสีย กล่าวคือ ข้อดีคือการอุปถัมภ์กันช่วยให้เกิดความมั่นคงเจริญก้าวหน้าทั้งสองฝ่าย หากใช้ไปในทางที่ถูกต้องสามารถช่วยแก้ปัญหาซึ่งกันและกันได้ ข้อเสียคือหากใช้ไปในทางที่ผิดย่อมเกิดการแสวงหาผลประโยชน์ให้กับฝ่ายตนจนเกิดเป็นปัญหาตามมา ดังนั้นสำหรับท่านแล้ว ความสัมพันธ์แบบอุปถัมภ์จึงไม่ได้เป็นสิ่งผิด หากใช้ไปในทางที่ถูกที่ควรท่านกล่าวว่า “การปกครองที่ถือเอาประโยชน์จากศาสนาโดยชอบธรรมหมายถึง การช่วยส่งเสริมสนับสนุนร่วมมือหรือเอื้ออำนวยโอกาสให้ศาสนาสามารถบำเพ็ญกิจหน้าที่เพื่อประโยชน์สุขของประชาชน ทำให้ประชาชนเป็นคนดีมีศีลธรรมอยู่รวมกันอย่างร่มเย็น เป็นสังคมที่มีสันติสุขซึ่งเป็นจุดหมายรวมกันทั้งของการปกครองของรัฐและของศาสนา” (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป. อ. ปยุตฺโต), 2556: 15) ในแง่นี้ ท่านจึงได้เสนอแนวทางแก้ปัญหาที่เกิดจากวาทกรรมพุทธศาสนาแบบรัฐในสังคมไทยดังนี้

1. การนำรูปแบบการปกครองของรัฐมาปรับใช้ในการปกครองคณะสงฆ์ สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ. ปยุตฺโต) เสนอว่า “1.การจัดรูปแบบการปกครองโดยพยายามเทียบเคียงอนุโลมตามหรือนำเอารูปแบบการปกครองของรัฐมาเป็นแบบอย่าง 2.การหาทางจัดวางมาตรการในการควบคุมบังคับบัญชาลงโทษให้เข้มงวดกวดขันหรือให้ศักดิ์สิทธิ์ได้ผลจริงจัง ความเพียรพยายามนี้มีจุดหมายที่ต้งามคือเพื่ออุปถัมภ์บำรุงพระพุทธศาสนาให้เจริญมั่นคง โดยจัดการปกครองคณะสงฆ์ที่เป็นแกนกลางของสถาบันพุทธศาสนานั้นให้เรียบร้อย” (พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), 2552: 3) เมื่อพุทธศาสนาต้องมีความสัมพันธ์กับรัฐตามการเปลี่ยนแปลงของวิถีโลกแล้ว สำหรับท่านการที่พุทธศาสนาจะสามารถดำรงอยู่ในสังคมได้

อย่างเรียบง่ายและเจริญก้าวหน้าได้จำเป็นต้องปรับตัวให้สอดคล้องกับรูปแบบการปกครองแบบรัฐด้วยเช่นกัน ท่านจึงเสนอให้นำรูปแบบการปกครองของรัฐมาปรับใช้ในการปกครองคณะสงฆ์ให้เข้มงวดจริงจัง ในแง่หนึ่งเพื่อให้หลักการปกครองคณะสงฆ์มีรูปแบบการปกครองที่เป็นระบบและมีประสิทธิภาพ แต่ในอีกแง่หนึ่งกลับสร้างปัญหาที่เกิดจากวาทกรรมพุทธศาสนาแบบรัฐตามมา

2. รัฐจะต้องตราพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ที่มีพระธรรมวินัยเป็นเป้าหมาย สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ. ปยุตฺโต) เสนอว่า “ถ้าต้องการจัดการปกครองคณะสงฆ์เพื่อดำรงรักษาพุทธศาสนา และให้พุทธศาสนาเกิดประโยชน์แก่ชีวิตแก่สังคมประเทศชาติ พ.ร.บ.หรือกฎหมายคณะสงฆ์นั้นก็ต้องมีพระธรรมวินัยเป็นหลักเป็นเป้าหมาย...พูดง่ายๆว่าพ.ร.บ.คณะสงฆ์ต้องช่วยกำกับให้พุทธบริษัทเจริญในไตรสิกขา คือ ทำให้พระธรรมวินัยเกิดประโยชน์แก่ชีวิตและสังคมประเทศชาติด้วยไตรสิกขา” (พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), 2545: 69) จะเห็นได้ว่า พระธรรมวินัยคืออุดมคติของกฎหมายหรือธรรมนูญในการปกครองสงฆ์ที่ดีที่สุดเนื่องจากมาจากการบัญญัติของพระพุทธเจ้าในสมัยพุทธกาล ดังนั้นหากจำเป็นต้องสร้างกฎระเบียบในการปกครองคณะสงฆ์เพื่อปรับเปลี่ยนให้สอดคล้องกับการเปลี่ยนแปลงของยุคสมัยแล้วย่อมต้องสอดคล้องกับพระธรรมวินัยที่เป็นหลักการสำคัญสูงสุดของพุทธศาสนาด้วย เนื่องจากท่านเห็นว่าปัญหาของพุทธศาสนาอาจเกิดขึ้นได้หากการออกพ.ร.บ.คณะสงฆ์ไม่ได้มีพระธรรมวินัยเป็นเป้าหมายสำคัญแต่ถูกใช้เป็นเครื่องมือของรัฐในการปกครองคณะสงฆ์มากกว่า

3. รัฐกับพุทธศาสนาจะต้องทำตามหน้าที่ของตนเองให้อย่างถูกต้อง สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ. ปยุตฺโต) เสนอว่า “ขอให้คำนึงความสัมพันธ์ที่ถูกต้องระหว่างรัฐกับสถาบันพระพุทธศาสนา トラบใดที่ขอบเขตความสัมพันธ์ยังเป็นไปโดยชอบ คือทางรัฐให้อุปถัมภ์ค้ำจุนให้พระสงฆ์มีกำลังในการทำหน้าที่ของท่านในการเผยแผ่ธรรมะ สั่งสอนประชาชนในสิ่งที่ถูกต้อง ตลอดจนสั่งสอนแนะนำธรรมะแก่ผู้ปกครองเองด้วย และถ้ามีพลเมืองของตนเข้าไปเบียดเบียนทำลายพระพุทธศาสนาให้เสียความบริสุทธิ์ [รัฐ]ก็ไปนำเอาคนเหล่านั้นออกมาเสียหรือช่วยในด้านกำลังที่จะแก้ไขสิ่งเสียหายเหล่านั้น ส่วนการที่พระสงฆ์จะทำหน้าที่ของท่านนั้นก็ให้ท่านเป็นอิสระในการเผยแผ่สั่งสอนธรรม ส่งเสริมให้ท่านศึกษาค้นคว้าให้ท่านทำได้เข้มแข็งยิ่งขึ้น ทำให้ตั้งมั่นไว้ว่า เราจะเชิดชูธรรมและบำเพ็ญกิจเพื่อประโยชน์สุขของประชาชน อย่างนี้มันก็เป็นความสัมพันธ์ที่ถูกต้อง” (พระธรรมปิฎก (ป.อ.

ปยุตโต), 2537: 43-44) ทั้งนี้ท่านย้ำให้เห็นว่าสังคมจะเกิดประโยชน์สุขได้ทุกฝ่ายจะต้องปฏิบัติตามบทบาทหน้าที่ของตนไม่ว่าจะเป็นผู้ปกครอง พระสงฆ์ และประชาชนโดยมีหลักธรรมทางพุทธศาสนาเป็นแนวทางในการประพฤติปฏิบัติร่วมกันในสังคม

4. รัฐควรใช้การศึกษาในการปกครองเพื่อสร้างคนดีให้เกิดขึ้นมากกว่าคนชั่ว
สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ. ปยุตโต) เสนอว่า “การปกครองที่แฝงอยู่ใต้การศึกษาทำให้การเชื่อฟังหรือปฏิบัติตาม เป็นไปด้วยความศรัทธาเคารพนับถือ มีความจริงใจและรุ่มเย็นในความรู้สึกในพระคุณ แต่ถ้าการปกครองด้วยอำนาจ อาศัยการบังคับอยู่ด้วยความเกรงกลัว ทำให้เกิดความรู้สึกเป็นปฏิปักษ์ร้อนรนและไม่จริงใจในที่สุดก็ไม่ได้ผล” (พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต), 2542: 6) ดังนั้นการให้พระสงฆ์ประพฤติปฏิบัติตนตามหลักไตรสิกขาจึงเป็นการปกครองในรูปแบบใหม่แทนที่จะใช้อำนาจปกครองด้วยการบังคับและการลงโทษแบบเดิม ท่านเสนอว่า “ให้ใช้การปกครองที่มาในรูปแบบของการศึกษาซึ่งเป็นการปกครองเชิงบวก เน้นการสร้างคนดี เพื่อไม่ให้มีคนชั่วที่จะต้องปราบหรือมีคนดีท่วมนั่นคนชั่ว” (พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต), 2542: 7) ในแง่นี้หากพระสงฆ์ได้รับการศึกษามากพอย่อมเกิดสติปัญญาในการแก้ปัญหาด้วยตนเองได้โดยไม่จำเป็นต้องพึ่งพาอำนาจรัฐ และยอมให้อำนาจรัฐเข้ามาครอบงำหรือแทรกแซงคณะสงฆ์ ท่านกล่าวว่า “ถ้าขาดสติปัญญาเมื่อไหร่ไม่มีทางที่จะนำผู้อื่นก็ต้องเป็นผู้ตาม...สำหรับอาตมามีความเห็น ว่า พระสงฆ์ได้มีความตกต่ำทางการศึกษา มาก เพราะฉะนั้นจึงเป็นเหตุให้การพึ่งพาอาศัยสถาบันทางการเมืองมีมากขึ้น” (พระราชวร มุณี (ป. อ. ปยุตโต), 2529: 310-311)

ดังนั้น แนวทางแก้ปัญหาของสมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ. ปยุตโต) ข้างต้นเป็นการยืนยันว่าท่านเห็นด้วยกับความสัมพันธ์แบบอุปถัมภ์ระหว่างรัฐกับพุทธศาสนาในสังคมไทยยังคงจะมีอยู่ต่อไปตราบดีที่ยังอยู่ในแนวทางที่ถูกต้อง พระราชบัญญัติคณะสงฆ์ จะต้องคำนึงถึงพระธรรมวินัยเป็นเป้าหมายหรือหลักการสำคัญ โดยคำนึงถึงประโยชน์ของประชาชนหรือสังคมส่วนรวมเป็นหลัก การที่รัฐอุปถัมภ์พุทธศาสนาและพุทธศาสนาอุปถัมภ์รัฐจึงเป็นบทบาทหน้าที่ต่างฝ่ายพึ่งกระทำต่อกันเพื่อให้เกิดประโยชน์สุขกับสังคมส่วนรวม ดังนั้น รัฐจึงต้องมีหน้าที่ในการส่งเสริมให้พระสงฆ์ได้ทำหน้าที่ในการอบรมสั่งสอนศีลธรรมให้กับประชาชน โดยรัฐต้องไม่ใช้อำนาจในการปกครองแต่เพียงอย่างเดียวแต่ควรใช้การศึกษาในการปกครองเพื่อสร้างคนดีเพิ่มมากขึ้น ส่งผลให้ปัญหาพุทธศาสนาในสังคมไทยได้รับการเยียวยาแก้ไข บ้านเมืองเกิดความสงบสุขและเจริญรุ่งเรืองตามมา

สรุป

แม้ว่าแนวทางแก้ปัญหาที่สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ. ปยุตฺโต) จะเป็นแนวทางที่ดีแต่เป็นอุดมคติที่เกิดขึ้นได้ยากในบริบทของสังคมไทย เนื่องจากแนวทางแก้ปัญหาของท่านเน้นที่การให้การศึกษาเพื่อสร้างคนดีมีศีลธรรมและทำตามหน้าที่ของตนเอง แต่ในความเป็นจริงพบว่าความเป็นคนดีในวาทกรรมพุทธศาสนาแบบรัฐนั้นมีอุปสรรคหรือข้อจำกัดค่อนข้างมาก ภายใต้ระบบอุปถัมภ์ของพุทธศาสนาในสังคมไทยเอื้อให้เกิดการแสวงหาอำนาจผลประโยชน์ และการทุจริตคอร์รัปชันได้ง่าย ส่งผลให้เกิดการแบ่งฝักแบ่งฝ่ายเล่นพรรคเล่นพวก นอกจากนั้นโครงสร้างการปกครองคณะสงฆ์แบบรวมศูนย์อำนาจ และระบบสมณศักดิ์ไม่สนับสนุนให้พระสงฆ์ปฏิบัติดีปฏิบัติชอบตามพระธรรมวินัยเจริญก้าวหน้าเท่ากับพระสงฆ์ที่มีผู้มีอำนาจสนับสนุนจนเกิดความเหลื่อมล้ำค่อนข้างมากสังคมไทย ยกตัวอย่างเช่น สถานะของพระสงฆ์ในเมืองย่อมมีโอกาสเจริญก้าวหน้าทางการศึกษามากกว่าพระสงฆ์ที่อยู่วัดบ้านนอก เช่นเดียวกับพระสงฆ์ฝ่ายธรรมยุติกนิกายที่มีโอกาสเจริญก้าวหน้าทางสมณศักดิ์มากกว่าพระสงฆ์ฝ่ายมหานิกาย เป็นต้น

กล่าวโดยสรุปจะเห็นได้ว่า สาเหตุที่แท้จริงของปัญหาพุทธศาสนาในสังคมไทยเกิดจากการที่พุทธศาสนาไม่เป็นอิสระและต้องพึ่งพาอำนาจรัฐ ส่งผลให้พุทธศาสนาเกิดความอ่อนแอ รัฐใช้อำนาจในการแทรกแซงกิจการของพุทธศาสนาเพื่อแสวงหาผลประโยชน์ได้ง่าย ดังนั้นจึงควรมีการศึกษาแนวทางแก้ปัญหาพุทธศาสนาในสังคมไทยที่ระบบหรือโครงสร้างความสัมพันธ์เชิงอำนาจระหว่างรัฐกับพุทธศาสนา ยกตัวอย่างเช่น แนวคิดแบบโลกวิสัย (secularism) ที่เสนอให้รัฐกับศาสนาควรแยกอำนาจออกจากกันหรือเป็นอิสระต่อกัน รวมถึงแนวทางการปฏิรูปการปกครองคณะสงฆ์ที่เน้นการมีส่วนร่วมและการถ่วงดุลอำนาจ เป็นต้น ผู้เขียนเห็นว่าแนวทางดังกล่าวจะช่วยเติมเต็มแนวทางแก้ปัญหาของสมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ. ปยุตฺโต) ให้สมบูรณ์ยิ่งขึ้น ทั้งนี้เพื่อเป็นทางออกที่แท้จริงให้กับการแก้ปัญหาพุทธศาสนาในสังคมไทยต่อไป

เอกสารอ้างอิง

- ธงชัย วินิจจะกุล. (2534). *วิธีการศึกษาประวัติศาสตร์แบบวงศาวิทยา*. รายงานโครงการวิจัย
เสริมหลักสูตร. คณะศิลปศาสตร์: มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- นิธิ เอียวศรีวงศ์. (2543). *พุทธศาสนาในความเปลี่ยนแปลงของสังคมไทย*. กรุงเทพมหานคร:
มูลนิธิโกลดคิมทอง.
- พระธรรมปิฎก (ป. อ. ปยุตฺโต). (2537). *รัฐกับพระพุทธศาสนาถึงเวลาชำระล้างหรือยัง*.
กรุงเทพมหานคร: มูลนิธิพุทธธรรม.
- พระธรรมปิฎก (ป. อ. ปยุตฺโต). (2540). *พุทธศาสนาในเอเชีย*. กรุงเทพมหานคร: ธรรมสภา.
- พระธรรมปิฎก (ป. อ. ปยุตฺโต). (2542). *ข้อคิดเห็นเบื้องต้นเกี่ยวกับการปรับปรุงการปกครอง
สงฆ์*. กรุงเทพมหานคร: มูลนิธิพุทธธรรม.
- พระธรรมปิฎก (ป. อ. ปยุตฺโต). (2545). *พ.ร.บ. คณะสงฆ์: เรื่องเก่าที่เถียงกันใหม่ ข้อคิด
เก่าๆ*. กรุงเทพมหานคร: มูลนิธิพุทธธรรม.
- พระพรหมคุณาภรณ์ (ป. อ. ปยุตฺโต). (2550). *เจาะหาความจริงเรื่องศาสนาประจำชาติ*.
กรุงเทพมหานคร: มูลนิธิพุทธธรรม.
- พระพรหมคุณาภรณ์ (ป. อ. ปยุตฺโต). (2556). *ความสำคัญของพระพุทธศาสนาในฐานะ
ศาสนาประจำชาติ*. กรุงเทพมหานคร: มูลนิธิพุทธธรรม.
- พระไพศาล วิสาโล. (2542). *พระธรรมปิฎกกับอนาคตของพุทธศาสนา*. กรุงเทพมหานคร:
กองทุนรักษัธรรม.
- พระไพศาล วิสาโล. (2543). *แนวโน้มของพุทธศาสนาไทยในศตวรรษที่ 21*.
กรุงเทพมหานคร: กองทุนรักษัธรรม.
- พระเมธีธรรมาภรณ์ (ประยูร ธมมจิตโต). (2539). *การปกครองคณะสงฆ์ไทย*.
กรุงเทพมหานคร: มูลนิธิพุทธธรรม.
- พระราชมุนี (ป. อ. ปยุตฺโต). (2529). *การศึกษาของคณะสงฆ์: ปัญหาที่รอทางออก*.
กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์โกลดคิมทอง.
- สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป. อ. ปยุตฺโต). (2560). *ธรรมะของสมณศักดิ์*. กรุงเทพมหานคร:
สำนักพิมพ์พิมพ์สว.
- เสถียรพงษ์ วรรณปก. (2542). *วิฤตพุทธศาสนา*. กรุงเทพมหานคร: ศูนย์มานุษยวิทยาสิริน
ธร.

Foucault, Michel. (1970). *The Order of Things: An Archaeology of the Human Sciences*. New York: Vintage Books.

Foucault, Michel. (1972). *The Archaeology of Knowledge*.
(trans.A.M.Sheridan). New York: Pantheon.